

Adalékok a magyar regényirodalom történetéhez.

Az a körülmény, hogy a magyar regényirodalom oly lassan fejlődött, egyszersmind oka, hogy e téren oly jelenségeket is irodalomtörténeti szemmel tekintünk, a mire csupán e miatt van joguk. És pedig kevés kivétellel majdnem az egész Jósika előtti regényirodalomunk ilyen, a derekabb fordításokat leszámítva, s ezek legnagyobb része is kivált a napi szükségre s pedig alsóbbrendű olvasók számára készült. Arról, a mi e tekintetben nálunk nem annyira a regény, mint tágabban a széppróza érdekében egészen 1788-ig történt. Beöthy Zsolt egy ép oly terjedt képet nyújtó, mint mélyreható, az irodalmat igazi szeretettel felölelő képet adott,¹⁾ a mi e téren azután történt irodalmunkban, még megírva nincs. Ezután történik főképen az, hogy irodalmunk elfordul a francziáktól, kikhez Bessenyeieék s Bárócziék épen a regényt illetőleg is termékenyítőleg terelték: a németekhez fordul s a regényben is az akkori mozgalmak általuk hatnak reánk: a fordítások majdnem kizárólag németből valók s olvasóink csaknem teljesen német regényekbe merültek el, melyekben az angol érzelgős családi regények hatása alatt a mult évszáz második felében hatalmas bőség jött létre s kivált Lafontaine²⁾ lón e kor kedvelt szerzője. Főkép e csatornán, eltekintve a kor hangulatától, szellemi irányától, jöve be hozzánk a sentimentalismus, az érzelgősség

¹⁾ A szépprózai elbeszélés a régi magy. irodalomban, I—II. 1886—87.

²⁾ Lafontaine (Ang.) 1758. okt. 20. — 1831. apr. 20-ig élt. Számos regényt írt, úgy hogy maga is elfeledte, a mit írt s gyakran ismételte magát; különben is cselekvényei szűk körben forognak. Művelte, mint Németországon ennek divatba hozója, a siránkozó érzelmi irányt a családi regényben, s pedig nem erős érzékkel a tiszta erkölcsiség iránt, mely azonban inkább a kor hangulatának kifolyása, semmint a saját szilárd erkölcsi alapjának hiányából folyt. A kritika is folyton dicsérte 1797-ig s a német középoszt. legolvasottabb írója volt. Leghíresebb regényei: *Der Naturmensch* és *Der Sonderling*.

melyet legnépszerűbben Kazinczy „*Bácsmegyei*“¹⁾-jében szólaltatott meg. De erről más helyt fogunk bővebben szólni; e kis értekezésben csak érinteni akartuk ezt a fő áramlatot, melynek Goethe a Wertherben lélekrázó hangot adott. Itt tehát szűkebb körben maradunk. De bárha a múlt évszáz második felétől a regényolvasás kedve nálunk is majdnem félelmes arányokat öltött s kivált az érzelmes irány a maga másodlagos, harmadlagos kinövéseiben is meghódította főleg közép nemesi osztályunk olvasóit: tényleg 1772-től Jósikáig eredeti regényeink s elbeszéléseink száma még folyton nagyon csekély, min meg-megújuló panaszokat olvashatunk a kortársaknál. Így Balogh Sámuel 1824-ben a német Lafontainet dicsérve, így szól az ennek hibáit emlegető kritikákra: „Vajha édes Honom tsak illy eredeti Románszerzőkkel is dicsekedhetne! de sajnálva lehet mondanunk, hogy hazai Literaturánk még e részben parlagon hever, s csupán némelly kevés számú fordításokból ismérjük a Külföldnek néhány illy nemű jobb darabjait; a rosszabbak közül ellenben felesebb számuakat.“²⁾

Azonban e körülmény nem akadályozta meg úgy iróinkat, mint erkölcsstanítóinkat, hogy a románokat, melyeknek még magyar nevök sem volt,³⁾ ne tartsák oly olvasmányoknak, melyek „az embereket érzelősökké, ábrándosokká teszik, és a jó erkölcsöket megvesztegetik.“⁴⁾ A regény e rossz véleményyt kivált akkori érzélgős irányával hívta ki maga ellen, mert ezt ártalmasnak vélték legjobb iróink nemzeti jellemünkre, melynek addig ez érzélgő, epedező vonása teljesen hiányzott s most megvesztegető hatásától félték, annál inkább, mert ez az irány nevelésünkben is hódítani kezdett.⁴⁾ Főleg ezért kelt ki ellene Fáy András ismételten, ki az érzélgésnek, melynek

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény. 1824. IV. 77. l. „A románokról“ cz. értekezésében.

²⁾ A „regény“ szót Szemere Pál alkotta. Bajza még 1832-ben is „román“-t ír. (Kritikai Lapok. II.) Jósikai „Abafi“-ja már „regény“ cz. a. jelent meg (1836.)

³⁾ Tud. Gyűjt. 1824. IV. 71. l.

⁴⁾ Némely komor gondolkozásuak „a szép művekről nem tsak egészen elfelejtkeznek, hanem azokat mint a nemzetet elpuhító gyermeki játékokat meg is vetik.“ (U. ott. 1821. XII. 92. l.)

ifjú korában maga is hódolt, heves ellensége lón¹⁾ s ellene egész erejével küzdött. Ime, tehát alig kap nálunk a regény olvasókat, azonnal megjelennek ellenségei és valóban egész helyesen. Ugyanis eltekintve attól, hogy a regénynek épen az említett érzelgős faja virágzott, helyesebben burjánzott föl ekkor, más felől ennek hatása annál károsabb, egészségteleőbb volt, mert az érzelgősség mellett egyszersmind az érzékiség iskolája is lévén, az epedezések a tiltott érzéki gyönyörök rajzával ugyanegy lapon rontották megvesztegető izgatásaikkal az ifjú képzelődést. Ez volt az oka, hogy Kovács Sámuel „A könyvekről és azoknak olvasásáról“ írván, a többek közt így szól: ártalmas könyvek 1. az Istentagadásra vezető; 2. az ocsmány könyvek. „Tartozkodni kell továbbá az olyan könyvektől, mellyek egyenesen vétekre ingerlők a feljebb említettekkel együtt, millyenek többnyire a Románok, mellyek fajtalan előadásokkal vagnak megtömvé, s a vétkeket kellemes színekkel festvén állítják a képzelődés eleibe, s azoknak a kívánságoknak nevelésére s táplálására szolgálnak, mellyeket inkább elnyomni, el fojtani kellene.“²⁾

Ezekben és hasonló kifakadásokban megtaláljuk okát annak, hogy bárha mindenfajta regények nagy számú olvasó közönséget nyertek, íróink legjava egész Jósikáig, regényt egyáltalában nem írt vagy csak mellékesen, habár aesthetikailag, ők legalább, e műfaj

¹⁾ V. ö. kivált: „*Próbatétel a máj nevelés két nevezetes hibáiról*“ (1816.), melyben az érzelmes nevelésre részletesen kitér s ezt a kor egyik legnagyobb csapásának tartja. L. továbbá elbeszélései közül: „*Érzélgés és világfolyásá*“ t (1824.); „*Bélteky-ház*“ -ban pedig Olmayt, mint fajképet (typus), egészen arra a mintára alkotta meg, a mint az érzelmes nevelést és eredményeit a „*Próbatétel*“ -ben rajzolja. Az érzélgés ellen, mely nálunk, a mint főképen Fáyból tudjuk meg, a kor egyik fő divatos betegsége lett, ő, ki ifjú korában szintén rabja volt ez iránynak, egész józan, egészséges lelkével és írói működésével küzdött a 30-as évek közepéig. Tőle tudjuk meg azt is, hogy kivált Lafontaine „*Különcz*“ -e, Kotzebue „*Leontiná*“ -ja, Abellino és Rinaldo voltak e század elején a legkedveltebb regény-alakok. (Zschokke Heinr. Abellino, der grosse Bandit. Frankf. u. Leipz. 1794. cz. regényéből, mely az összes rablóregények szülője volt; Rinaldo pedig Vulpius: „*Rinaldo Rinaldini, der Räuberhauptmann.*“ Leipz. 1797. cz. híres regényéből, melyet Németországba is nagyon bámultak. V. ö. Koberstein: *Geschichte d. deutsch. Lit.* IV. 232. l. L. bővebben e tárgyról „*Adalékok Fáy András nevelő munkásságához*“ cz. értekezésemet Család és Iskola. 1885. 159. 163. ll.

²⁾ Tudom. Gyűjtem. 1823. XII. füz.

jogosultságát nem csak elismerték, hanem védték is. Így történt, hogy 1830 tájáig jóval több német, mint eredeti magyar regény jelent meg hazánkban, s hogy még a fordított regények számában is 1810 óta nagy visszaesés tapasztalható a 20-as évek végéig. Innen van, hogy divatba jövének a német regények utánnyomásai Claurentől, Helltől, Hankétől, Döringtől, Weisflogtól, Musäustól,¹⁾ etc. és a köztök legnépszerűbb, a Lafontaine nyomain járó Clauren híres „*Mimili*“-je, „*Liesli*“-je elébb jelentek meg 1819-ben Pesten Trattnernél németül, mint magyarul.²⁾

Ezek voltak okai annak, hogy Almási Balogh Sámuel 1824-ben „*A románokról*“ cz. a. egy rövid értekezést írt a Tudományos Gyűjteményben,³⁾ mely megérdemli, hogy foglalkozzunk vele. Ő tudja azt is, hogy némelyek kapva-kapnak a regényeken, azt is, hogy némelyek „túzzel-vassal pusztítandóknak itélik“; de ő bár véleményüket meg nem veti, végletöknél fogva félszegeknek állítja. Szerinte a regény helye a próza és a költés között van s míg „a história a külső vagy is világi történeteket adja elő; a román a belső érzelmi történetekkel foglalatoskodik; a história úgy írja le a történeteket, a hogy azok a való világra nézve vagynak, — a román úgy, a hogy az érzelemre vagy ideára nézve vagynak, mert az embereknek belsejüket az égne ama legszebb s legfelségesebb ajándéka, a képzelődés kormányozza, mely az ideál világot előttünk felnyitja és minket e mulandó földi létnek szűk határain felül emel. Látni ebből, hogy az

¹⁾ *Clauren*-től Pesten Trattnernél: *Drei tage aus meinem Leben* (1818, 2-odszor 1819), *Liesli* (1819), *Mimili* (1819); Kassán Werfernél: *Der Mann im Monde* (1834) *Die Liebe auf der Schnellpost* (1834), *Lieschen* (1839.) Az *Abendbibliothek*ban (Kassa, Wigandnál): *Der Mann im Monde* (1826), *Lieschen* (1828), *Die Liebe auf der Schnellpost* (1828). *Hell*-től: *Der Jugendfreund*, *Der Einkauf* (Frauenzimmer-Bibl. Pest. Leyer. 1819), *Hanke* Henriettetől: *Die Perlen* (Abendbibliothek. 1829. Németországban ugyanez évben jelent meg) *Döring* Georgtól: *Die Auswenderer*. (Abendbibliothek. 1829. Németországon u. ez évben); *Weisflog*tól: *Das grosse Loos*. (Abendbibl. 1826. Németországon 1824.) *Musäus* Joh. Karl-tól *Volksmärchen* és *Straussfedern*. (U-ott. 1826.)

²⁾ *Mimili* Fábián Gábor fordításában 1829-ben, *Liesli* magyarul meg sem jelent. *Mimili* a Clauren-féle regények leghíresebbje, megj. először 1816-ban s utóbb többször (1817, 1819, 1824, 25 sat). O a Lafontaine-féle érzelő érzéki irány legkiválóbb képviselője, ebben *Mimili* a legjellemzőbb példány.

³⁾ 1824. IV.

emberi szív történeteinek rajzolásokra igazi költői lélek kívántatik, de azonban a mi szívünknek érzelmes állapota, a való világgal örökös ellentétben (Gegensatz) lévén, annak prózai, vagyis tapasztalati ismerete is múlhatlanul szükséges, és e kettőnek minél szebben s tökéletesben egy egészé formáltatása, a jó románnak egyik sarkalatos ismertető jegye.⁴

A mint látható, midőn ő a bel- és külvilág egyenlő rajzát kívánja a regényben, helyes úton jár, bárha ez a követelmény nem csak a regényre illő; másrészt azonban hibásan véli a történelmet csupán a külső események előadásának s ellentmondásba is keveredik, midőn a regényt csak a belső érzelmek rajzának mondja.¹⁾ Ebből világos, hogy e pár észrevételében az akkori érzelmes regényből indul ki; azonban a regény pontosabb körülírását meg sem próbálja. Így halad hibásan tovább, midőn a regénynek a költészethez közeledését a románczban és balladában s a prózához való viszonyát a történelmi regényben találja, mintha a regény történelmi hábere vagy árgya okvetetlen megfosztaná őt költőisége egy részétől. Tovább menve, a regényt Eschenburggal²⁾ formailag elbeszélő és személyes (dramatizált) regényre osztja, az utóbbiakhoz sorolja Dugonicstól az *Arany Pereczek*-et s a *Jeles történetek*-et. Az elbeszélő románok legfontosabb alosztályai: históriai, valószínű és mesés románok. A *históriaiak* a való történeteken alapulnak, de nem céljok a valóság, mint a történetnek. Védi a történelmi regényt azok ellen, kik elítélik, mint valótlanságokat hirdetőt. *Valószínű* románok azok, melyek nem megtörtént tényeken alapulnak, mégis „a valóság országából merítettek, és csak alkalmaztatás s módosítás által tétettek nem valóságos történetekké.” Ő tehát e regények alatt a jelen élet viszonyaiból merítettek érti s különösen kiemeli hibái mellett is Lafontainet. A belső élet rajzát tartván fontosnak, elítéli azokat a regényeket, „melyek a csupa történetek öszvehalmozásában határozód-

¹⁾ Még világosabban szól alább: a „Románnak nem a célja, hogy valóságos világhistóriai esetek által vezéreljen igazságra, hanem hogy az emberi szív érzelmeinek, gondolatainak, s cselekedeteinek különbözőféle árnyékait, minél több oldalról, minél szebben, érzékenyebben, valóabban s hathatóságban fesse, és így indítva tanítsen

²⁾ Hivatkozik Eschenburg: *Theorie u. Literatur der schönen Redekünste* 83–84 l.

nak, s az indulatoknak csak némi felüleges rajzát adják“, még ha eseményeikben volna is különben valószínűség. Végre *mesés* románok azok, melyek „minden valóságnak határán túl járnak“; ide tartoznak a keleti tündérmesék és „a nyugati lovancz- s kisérteti történetek (Ritter- u. Geistergesichten).“

„Charakterökre nézve a románok vagy mulatságosok (komisch), vagy érzékenyek (sentimental), vagy szeszélyesek (launig), mely magában mindkettőt egyesíti.“ Vannak ezeken kívül philosophiai, politikai, csodás regények, ide tartoznak az anekdoták is, melyek való történetek lehetnek, de „históriai értékek nincsen.“ Megjegyzi ugyanitt, hogy a románok minden faját elősorolni nem is lehetne, de nem is szükséges. Végül több lapon védi a regényeket támadók ellen, bárha elismeri, hogy köztök sok az ártalmas. Ezért azonban nem a faj ítélendő el, hanem csak egyesek, hiszen egyébként sincs sem a testi, sem a lelki világban oly valami, a mit az emberi gyarlóság és gonoszság ártalmassá nem tehetne. A czáfolt vádak a következők: hogy a regények csupán haszontalan mesék; hogy túlhajtott, az életben nem létező jellemeket rajzolnak; hogy a testiséget nagyon ingerlik, a szívet s az erkölcsöket megvesztegetik. Végül némi áttekintést ad a magyar regényirodalomról.

Már említettük, hogy Balogh Sámuel fejtegetéseiben kivált az érzelmes irányú regényre van tekintettel; természetes tehát, hogy bárha nem írja is egyenesen, ennek védelmét tartja leginkább szemé előtt annál is inkább, mert nemcsak kedvelte Lafontainet, de *Különcz*-ét maga is lefordította 1829-ben s egyéb fordításaiból is ez irány kedvelése tűnik ki.¹⁾

Ennek az értekezésnek lett következése, hogy Nárajai Náray Antal még ez évben közre adta „*Maré-Vára*“ cz. „eredeti magyar

¹⁾ Almási Balogh Sámuel: Lafontaine Aug.: Der Sonderling cz. regényét fordította le I–III. kötet. Megj. eredetiben 1799-ben Bécs és Prága. Erre írta a Kritikai Lapok (IV.):

Honnom, a hálátlan, rég sírba taszíta s nyugottam,
Mért fordítál-meg, balga te, szörnyű magyar.

E mellett Balogh „*Érzékeny Történetek*“ cz. a két elbeszélést is fordított németből J. S. és Kotzebuetól s ez utóbbtól „Az ezüst lakodalom“ cz. szindarabot is.

román“-ját két részben „Tekintetes nemes Arad vármegye T. Statussá-
nak ajánlva.“¹⁾ Elöl 28 lapnyi előszót ad, melyben elmondja, hogy
azon panaszok vezették könyve megírására, melyek szerint több
mint 20 év óta tetemes magyar folyó beszédben írt mű nem jelent
meg. Az előszó egy része a román-irodalom védelmével foglalkozik,
s bizonyítgatván, hogy úgy a tudományok terjesztésére, mint a nyelv
mívelésére mily fontos eszköz, így folytatja: „Nem apróság a román,
hanem tudományos, még pedig igen is tudományos könyv, olyan t. i.
a melyből a legnagyobb kincset; azt gyűjthetni, a mi az embert ér-
zékenynyé teszi, és úgy legsugárlóbb tulajdonával felékesíti.“ (XI.)
Védi a regényt azon felfogás ellen, mintha haszontalan mű, az ár-
tatlanság csábítója s az egyszerűség megvesztegetője volna. Kivált a
maga regényét nemcsak ártalmatlannak véli, sőt olyannak, hogy ki-
ki „erkölcseinek épülését — a jobb érzeményeknek nevedését — s
emberiségének (humanitás) nagyobbodását fogja megnyerni általa.“
(XV.) Általában is a jó regényt moral-mesternek, a vallás, a virtus
legjobb tanítójának tartja; bőven kitér annak magyarázatára, hogy
mily szükséges férfiban, nőben az „érzékenység“ s férfiban az ér-
zékenység hiánya mellett a legtudósabbat sem birná szeretni, a csu-
pán tanult nő pedig hajlandóságát soha meg nem nyerhetné. De fontos
a regény a társalgás és így a nyelv fejlesztésére, finomítására is; sőt
erre egyetlen eszköz. A magyar románok hiánya teszi, hogy hazánk-
fiai inkább szeretnek idegen nyelven társalogni, mert ezek regényei-
ből a „csinos nyájaskodást elég alkalmatosságok, s módok esett hal-
lani, olvasni, tapasztalni, és úgy mondva meg is tanulni.“ (XXIV.)

Egy néhány mondás, melyeket Rousseautól vesz s melyekben
részint a saját „ékességek“-kel rakott nyelvét, részint a művében
levő levelek hangját és modorát védi, (mely szerint a szerelmes leve-
lek „hymnusok“), azt mutatja, hogy kivált Rousseaut, s az ő nyomán kelt
érzelmes regényirodalmat olvasgatta, tehát természetes, ha e „tetemes
eredeti magyar román“ teljesen az akkori szóárba fuladó, siránkozó
regénystylban van írva és hogy ez iránynak egyik legtulhajtottabb példá-
nya. A végtelen áradásokból következik aztán, hogy a „tetemes ro-

¹⁾ Máré-Vára. Eredeti Magyar Román a Magyar előidőkből. Irta Ná-
raji Náray Antal. Pesten 1824. Petrózai Tratner Mátyás betűivel. I. 236 l.
II. 222 l.

mán“ cselekvénye alig valami, jóformán pár félreértésből s ezek következményeinek végződni nem akaró részletezéséből áll.

Ugyanis a tartalom nagyobb részét benne Kintsey Gábor elbeszélése teszi, a ki elmondja Parlaghy Piroska bátyjának, Gábornak, hogy Nyárádi Sándor miként szereti meg Piroskát, e szerelemben minő változások történnek, melyek Nyárádyt boldogtalanná teszik. Ez az elbeszélés az I. r. 72—236 s a II. r. 1—100 lapját foglalja el¹⁾, s rövid tartalma ennyi: Nyárády Sándor Széplakon, hová mint Pozsonyi jogtanuló szüreti vacátióra megy Kintseihez, megszereti Piroskát, de nem remélvén, hogy szegény nemes létére kezét megnyerje, nyilatkozás nélkül elébb haza megy Baranya-megyébe s onnan újra Pozsonyba törvény-gyakorlatra. Ide Garády izenetet hozván Széplakról, neki bátorodik, hosszadalmasan áradozó leveleket ír Piroskának s az 5-ikben megvallja szerelmét; azonban Dombaytól azt hallván Piroska, hogy Nyárády az ő leveleivel dicsekszik, levelét válasz nélkül hagyja, mire a szerencsétlen fiu majdnem elhal bánatában. Végre pár hó múlva Széplakra megy, hogy megtudja sorsát s ez alkalommal szerencsésen megmenti egy tűzvészből az egész Parlaghy-családot. Erre kiderülvén, hogy Nyárádyról Piroska egy visszautasított udvarlója pletykált s az egész dicsekvési história nem igaz: a két szerelmes kibékül s mivel Nyárády közben elzalogosított birtokait visszanyeri, quasi jegyesek lesznek. Azonban Piroska nevenapján Nyárádyba szeret egy Dúshegyiné nevű özvegy, magához csalja az ifjút s megvallja neki szerelmét. Ez visszautasítja. Ekkor a haragos özvegy bevádolja őt Piroskánál holmi koholt levelek alapján, hogy Nyárády mást szeret. Piroska újra megveti. Ekközben Nyárády megöl egy Zelényi nevű ifjút, mert Piroskát rágalmazta; ennek apja, ki I. Mátyás első tanácsosa (mert t. i. Mátyás alatt történik az eset!) vérboszút kíván s a király halálra is ítéli. Piroska kérésére megkegyelmez ugyan neki, de azért tudni sem akar róla. Eddig tart Kintsey elbeszélése. A boldogtalan Nyárády haza megy Máré-Várába (innen a regény címe) s ott megmenti Parlaghi Gábor életét. Ez hálából tüstént hűgához siet, hogy a két szerelmezt kibékítse, de későn, mert Piroska már Erdélyi jegyese, kinek nemsokára neje lesz. Ez alatt Nyárády

¹⁾ NB. az I r. 1—28 lapja a már ismertetett bevezetés. E szerint szerző csupán az I. 31—72 s a II. 101—222 lapig beszél el maga.

megmenti Dúshegyiné életét is, ki fölfedi cselét; kisül továbbá, még szerencsére elég korán, hogy Erdélyi a Piroska egykor elrabolt testvére s így végre Nyárády megkaphatná Piroskát. De ő már ekkor a körmendi csatába megy, honnan halálhírért hozzák s Piroska zárdába vonúl. Nyárády azonban nem hal meg s a király egy hősöket koszorúzó ünnepen összehozza a két szerelmezt, kiket még az nap megeskettet a pécsi püspökkel, Nyárády nagybátyjával.¹⁾

Ennyi a meglehetősen öntetszelgéssel írott regény tartalma; mert kivált az előszóból világos, hogy szerző meg van elégedve magamagával és munkájával. Az már a tartalomból s kivált a benne elkövetett anachronismusokból is teljesen világos, hogy történeti regénynek csupán erőltetve van nevezve. Bárha csak kevés történeti tényre van hivatkozás benne, az is téves; így Nyárády a pozsonyi egyetemen, mint valami modern jogakadémián tanul, szüreti szünidőre Széplakra megy, utóbb törvénygyakorlatra megy ugyanoda az alispáni hivatalhoz etc. De továbbá az egésznek szelleme legkevésbé sem történelmi. Különben is Scott Walter előtt valódi történelmi regényről abban az értelemben, a mint az *aesthetica* ma fogja fel, nem is lehet szó; ennek helyes fogalmát és előadásmódját ő állapította meg. E mű az u. n. pityergő érzélgés hatása alatt írt családi regény s mint ilyen fogandó fel. A mese szövésében főleg a Lafontaine fogásaival él; félreértések, vádolások, végtelen panaszok, pletykák, kicsiny vagy semmi okokból eredt összezőrdülések, olvadozások, unalomig menő szerelmi ömlengések (barátok között is!), szerelmeskedő ellágyulások, czivódások, unalomig menő fohászok, könnyözönök („bús nedvek“), melyek minden lehető alkalommal „potyognak“ minden szereplő szeméből, émelygő udvariaskodások, hiú dicséretetek váltják fel egymást a legmonotonabb modorban, melyekhez kapcsolódnak a sentimentalis álomlátások, előérzések a bekövetkező szerencsétlen fordulatokról, hihetlenségek s a hősnek ama nevetséges szerepe, hogy minden személynek a regényben egyszer legalább megmenti az életét. E mellett a pikantériától sem vonakodik, mint ezt az általa követett irány magával hozza, midőn pl. Dúshegyiné csábításait írja le (II. k. 35 s köv. l.)

¹⁾ A tartalomnak nagyon élénk, jó humorú előadását találhatni Eugenius bírálatában a Tudományos Gyűjt.-ben, 1825. 96—107 l.

Magától értetődik, hogy jellemzésről benne szó nem igen lehet. Bárha a belső érzelmek s ezek fejlődése és átalakulása akar író fő célja lenni, csak czifra, czikornyás szóárja van, mely egyforma bőséggel hihetetlen mértékben ömlik ki minden momentumnál és mely feszessége, ábrándozó dagályossága miatt jellemzetes egy pillanatig sem tud lenni, felesleges czikornyái miatt keveset vagy semmit mondó s épen a tulságos érzést kifejezni akarás, folytonos erőltetett andalgó páthosz miatt semmi érzést kifejezni nem bír. Ugy vagyunk vele, mint Lessing mondta Klopstockról: „annyira tele van érzéssel, hogy mellette sokszor az ember épen semmit sem érez.“

Egészben azonban ez a styl nem csak ez egyetlen prózai művünk jellemző tulajdona ebből az időből; elbeszélő prózánk egészen hódolt ez iránynak, kivéve legjobb íróinkat, kik azonban regényt nem írtak. Ennek nagyon jó jellemzését adja B. S. (Balogh Sámuel) „*Gondolatok a Literatúrának tökéletesüléséről*“ cz. értekezésében 1822-ből: „Vannak a sztil körül más nemű hibák is, mellyek említést érdemlenek. Illyen a prosának és poetai Sztilnek öszve zavarása. — Némelyek úgy hiszik, hogy csak vers-sorokba légyen szedve a beszéd, azonnal poésisz; mások azt tartják, hogy a poésisz minél czikornyásabb, dagályosabb, és minden öszveállítás nélkül egybe fűzött phantastaságokban áll. Vannak olyanok is, a kik prosát akarván írni, azt vélik, hogy azt szebbé nem tehetik, mintha azt minél több és keresettebb poetai virágzatokkal (Floskelekkel) felczifrázzák.“¹⁾

E stylus bemutatására idézünk néhány sort a regény I. 136. lapjáról: „*Nyárády Parlághy Piroskának.* Még Széplakon létemkor, a midőn t. i. a Kisasszony' nemes társaságában volt szerencsém idvezülni, szándékom volt egy buzgó kérésemet nyújtani eleibe, hogy, mivel az Isteni másolhatatlan végzéseek kizárták tehetségemből személyesen tellyesítendő tisztelését, legalább levelemben gyakorolhasam azt, úgymint, a mit ha a mostoha környülállások cselekednem nem engednének, az embereknek méltán azon szerencsétlen csapatyához számíthatnám magamat, a kik az irigykedő fátom által minden, még a legártatlanabb örömmérsztől is meglévén fosztatva, ízetlenül tengetgetik fanyar élteket. — A Kisasszony' lerajzolhatatlan menynei tulajdoni, mellyekkel a kegyeskedő Egektől mindenek felett fel-

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1822. VII. 72. 1.

ékesítettett, olly' buzgó tiszteletre ébreszték magok eránt szívemet, hogy az csak lelkemnek testemtől történendő elszaladtával hunyhat-el mellyemben. — Oh hányszor nem gyűjtöttem-össze e végett a majd majd könyörgésre fakadó ígéket nyelvemre, de azokat eggy nem tudom micsoda szokatlan tetemem'-reszkettető félelem mindannyszor tollamban fojtotta; de nem méltán is! mert mellyik halandó gyűjthetne szívébe annyi bátorságot, hogy eggy olly' sűgárló tulajdonokkal ékült Szűz előtt, a micsodás a Kisasszony, félszeggé ne lennének kívánati, a midőn olly' különös engedelemért készülne esedezni? megérdemelhetetlen ajándék vólna ez, s leszolgálhatatlan kegyesség, a mellyel csak magához hasonlókat boldogíthatna egyedül; ám de hol fogja az fellelni mássát, a ki csak egyedül való a maga nemében a föld egész kerekiségén? ennek meggondolása cselekedtette velem azt, hogy százszor is ki kiejtém hevenykedő ujjaim közül tollamat, mellyet a Kisasszony eránt viseltető tiszteletem buzongásaitól nógattatott szív nyújtogat vala kezembe, hogy azon indulattyait rajzolásom-á általa, mellyeket a Kisasszonynakmenyei tulajdoni ébresztének halandói lelkeimben."

Igy foly az egész minden lapon s minden személy szájából egyformán.

Ehhez az affectált nyelvezethez járulnak egyéb különösségek. Egy részt az, hogy minél hosszabb mondatokat igyekszik alkotni, vagy aztán gyakran nem fejezi be őket; továbbá, hogy nyelve sajátóságos vegyülékben a nyelvújítás előtti hosszadalmas szavakat és kifejezéseket a nyelvújítás legtulzóbb szavaival és mondásaival elegyíti; ezekhez sorakoznak tájszólási különösségei, olykor érthetetlen szavai, vagy a szavaknak nem kellő értelmében való (impropius) használata, helyesírás elleni nagyszámú vétségei, temérdék nyelvtani botlása,¹⁾ a szavaknak tájkiejtés szerinti írása. Mindezekre a kritika azt jegyezte meg, hogy az író nem érti eléggé a magyar nyelvet.

Azonban a kritika daczára²⁾ érzelmes ifjaink és leányaink kedves könyve volt még a 30-as években is egész Jósikáig s általában *Himfy szerelmei*-vel együtt olvasták. Megjelenésekor 320-nál több aláírója volt s még előkelőink is el-elábrándoztak mellette.

¹⁾ Az ily hibák miatti panasz általános volt. V. ö. pl. Beregszászi panaszát, Tud. Gyűjt. 1825. 3. s köv. I. Kölcsey F. Kritikai Lapok. II. 31. s köv. I. Bajza és mások ismételt kifakadásait a Kritikai Lapokban. III. 70, 78. I. etc. etc.

²⁾ V. ö. az említett bírálaton kívül Tud. Gyűjt. 1825. 104. I.

Népszerűségét leginkább abból a gúnyolódásból lehet következtetni, melylyel a *Kritikai Lapok* támadta meg 1831-ben épen azért, mert Himfyvel hasonlították össze, egy Himfy versformában írt „Náray Himfyhez¹⁾” cz. költeményben, mely valódi bírálatot foglal magában. E szerint Náray fölhevíti Himfyt, hogy románja értékét fejtegetessék, mire ez megsajnálván őt, így válaszol: Munkád kellemekben és erkölcsben oly gazdag, mint a tél fűben s a száraz fa gyümölcsben; bája elriaszt, könnyűsége lenyűgöz s ha van benne jó, mástól van véve; a mű terve, a tárgy fölfogása, a styl, a benne levő pár költemény, a jellemzés „minden jobb ízlést megcsal²⁾”; érzés helyett zokogás s hideg indulatokkal telt, leleménye ó, compositioja rideg, hőse érzéseiben vak, beszéde olyan, mint az ittas bakteré, csupa panasz és pityergés; az egészben pedig a betyárság és gyöngédség váltakozik. Ennél a rossz költés messzebb már nem mehet; hideg-elős muzsa ihletéből eredt s az egész egy vén dada csevegése; „bajnokinak leírása parokás máz festése“ s lágy beszéde döcögős, mint a társzekér haladása; olvasása úntat, az érzést megfojtja a szívben; az ész bámul „ily rémítő vad csodán,“ minőt más nehezen írhatna; a legvidámabb szívet elaltatja, az ifjú hevet megfagyasztja s a bíráló a szerző gőgös előszava nélkül engesztelékeny volna, ha t. i. dicsőségét maga nem hirdetné annyira.

Hasonlóan szól egy „Máré-vára“²⁾ cz. epigrammjában u. ott:

Oh Máré, Máré! tetemes bűn, szörnye korunknak!

Gög szüle, ámbátor életed árva, sovány.

Mátra nem oly sziklás mint stílusod; és mi szövésed?

Mostani kor pityereg hajdani pletyka miatt.

Ugyanott 1834-ből „Máré vára“³⁾ cz. a. egy harmadik epigramma így szól:

Maré vára dagadsz, szólj illy iszonyúra mi pöffeszt?

„A tengernyi pityer s a zivatarnyi sohaj.“

Talán e bírálatok voltak okai, melyek közül kedvező egy sem volt, hogy Náray több regényt nem írt,⁴⁾ de más részt a pityergő

¹⁾ I. 156. l.

²⁾ Kritikai Lapok. I. 161. l.

³⁾ U. ott. IV. (1834) 163. l.

⁴⁾ Egyebet írt még, leford. Romeot és Juliát (1842), írt több törv.-tud. munkát s utolsó éveiben ford. Nicleby Miklóst Dickenstől. Megh. 1870. máj. 11-én. (Vas. Ujs. 1870. 20. sz.)

sentimentalismus is a nemzeti romanticismussal lejárt magát vagy más irányt vett. Mert az érzelgés, mely lényegileg az ifjúkori kép-ződés s a valódi világ közti ellentétén s az ifjú szív e miatti bánatán alapszik, soha a világból ki nem vész, ki nem veszhet s ennek a hangulatnak mindig is lesznek túlzó kifejezői, kik néha e hangulatnak különösen kedvező korban lépvén fel, nagy hatást bírnak kortársaikra gyakorolni.

FERENCZI ZOLTÁN.